Logos interior termínu ממש

Jaroslav E. Sýkora

1. SLOVO ÚVODEM

Termín ממש, který je v moderní hebrejštině běžně užíván v afirmativním úzu, zahrnuje v pobiblickém rabínském písemnictví bohatou sémantickou škálu variant. Jeho *logos interior* se mění v závislosti na textu a vyhýbá se jakékoliv vyčerpávající definici. Sémantickým antipodem termínu ממש bývá v pobiblické rabínské literatuře termín הבל,[1] jenž prvotně znamená „opar" a druhotně, tj. v posunutém významu, „neskutečnost, marnost".

Ve vybraných, nicméně vysoce respektovaných slovnících nalezneme tyto ekvivalenty termínu ממש: *something tangible; substantial; real;*[2] *substance; concreteness; reality; importance;*[3] *Wirklichkeit; wirklich; tatsächlich; das Greifbare; Wesenhafte; Wirkliche*[4] (v derivátech pielu kořene ממש *to touch, catch*); *réalité, consistence.*[5]

Výborný systematický přehled kořene ממש nalezneme v lexikonu hebrejského jazyka,[6] jehož systém třídění je použit i v Even-Shoshanově slovníku.[7] Uvádí tyto dvě hlavní kategorie: I. דבר הניתן לממוש, *každá hmatatelná věc;* II. דבר שיש בו ממש, *věc mající jakoukoliv hodnotu* (což je protiklad k דבר שאין בו ממש, *věc bez jakékoliv hodnoty*).

Dvacet zkušebních textů, které jsem přečetl z přibližně 32 000 možných variant obsažených v Bar Ilan CD-Library,[8] termín ממש se vztahuje k následujícím předmětům: *idolatrie* (TB *Avoda zara* 67a; *TehR.* 31:4); *zvuk* a *pohled* (TB *Pesahim* 26a); *jiskry* (*Shabbath* 47a); *chuť* (TB *Holin* 108a); *život* (TB *Hagiga* 11a); *kouř* (TB *Yoma* 20a); *čistota* (TB *Avoda zara* 37b); *pec* (TB *Shabbath* 38a); *východní strana* (TB *Shabbath* 35a); *Syřan* (TB *Pesahim* 112b); *čelo postele* (TB *Berakoth* 5b); *modly* (TB *Sanhedrin* 63b); pravidlo *oko za oko* (TB *Baba Kamma* 83b) a další.

Podívejme se nyní na některé z výše uvedených textů zblízka. Budou zkoumány pod úhlem těchto čtyř otázek: 1) Vyjadřuje termín ממש fenomén, který je vnímatelný smysly? 2) Nebo který může být uchopen dlaní? 3) Jak dalece slovní popis fenoménu odpovídá jeho reálnému stavu a podobě? 4) Jak dalece vyjadřuje a pojímá jeho posunutý, metaforický úzus teologickou pravdu?

---

1 Srov. מדרש קהלת רבה א ב; מצודת ציון, קהלת א ב

2 Srov. „ממש," in JASTROW, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, Jerusalem, 1903, s. 795.

3 Srov. „ממש," in R. ALCALAY, *The Complete Hebrew-English Dictionary*, Jerusalem, 1996, s. 1365.

4 Srov. „ממש," in W. BACHER, *Die exegetische Terminologie der Jüdischen Traditionsliteratur*, Darmstadt, 1965, s. 105, 113.

5 Srov. „ממש," in Marc M. COHN, *Nouveau Dictionnaire Hebreu-Français*, Paris, 1977.

6 אוצר הלשון העברית, ירושלים, 1974.

7 אבן־שושן, א, המלון החדש, ירושלים, 1997.

8 *Responsa*, Version 6.0, Bar Ilan University Tel Aviv, 1996.

2. ČTYŘI VYBRANÉ TEXTY

1.
אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן כל שטעמו וממשו אסור לוקין עליו וזהו כזית בכדי אכילת פרס טעמו ולא ממשו אסור ואין לוקין עליו ואם ריבח טאם לפנם מותר.[9]

R. Abbahu řekl ve jménu rabiho Jochanana: Pokaždé, když chuť a látka (ממש) zakázaných jednotlivin jsou zřejmé, je zakázáno (je jíst). A ten, kdo je jí, si zaslouží potrestání bičem.

Termín ממש, *látka*, (*Stoff des zum Essen verbotenen Gegenstandes* [*Golds.*])[10] zde jasně vyjadřuje předmět, který způsobuje chuť. Podle mišny se ממש vztahuje k fíkům a datlím, které vydávají speciální chuť *jen nesek*.[11] Z tohoto důvodu jsou zakázány. Termín ממש v tomto textu tedy znamená *skutečnou, konkrétní, hmatatelnou* látku nebo hmotu, kterou člověk může *uchopit* a *vnímat smysly*.

2.
תנור שהסיקוהו: סבר רב יוסף למימר תוכו תוכו ממש על גביו על גביו ממש אבל לסמוך שפיר דמי.[12]

KDYBY BYLA ROZPÁLENÁ PEC. Rabi Josef učil, že (větě) UVNITŘ A NA VRCHOLU je třeba rozumět doslovně (ממש), vyjma (případu), že (hrnec je) položen (na plotnu).

Termín ממש je zde užit v adverbiální formě a musí být čten v celém obratu: „תוכו ממש – *uvnitř – to doslova* (ממש) *znamená uvnitř* [*plotny*], *(innerhalb desselben [Golds.])*; „על גביו ממש – *na vrcholu – to doslova* (ממש) *znamená na vrcholu* [*plotny*], *(oberhalb desselben [Golds.])*. Mišna učí: „Jestliže byla plotna rozpálena roštím nebo shrabkami, nemusí se hrnec stavět ani na plotnu a ani dovnitř."[13] Funkce adverbiálního ממש je ta, že chce potvrdit shodu výroku se skutečností a zároveň vyloučit všechny další možnosti. Termín ממש má zde význam *pravdivý*, ačkoliv zde překládáme *doslovný*.

3.
נותנין כלי תחת הנר לקבל ניתוחוצ אמר רב הונה בריה דרב יהושע ניצוצות אין בהן ממש.[14]

Smí být pod lampou umístěn talířek, který by zachytával (padající) jiskry? Rabi Huna ben rabi Jošua řekl: jiskry nejsou hmatatelné.

Mišna nás učí: „Nesmí se pod lampu umístit talířek, aby zachytával olej... Nesmí se znovu použít, neboť je to *mukan*."[15] Rabi Jošua učí, že pod lampu se smí postavit talířek, který by zachytával jiskry. Jeho výklad je v napětí s výkladem mišny. V prvém případě by zachytával olej, který během šabatu nesmí být použit dvakrát, ve dru-

---

9 TB *Avoda Zara* 67a; srov. *Hullin* 108a.
10 *Der Babylonische Talmud*, herausgegeben und übersetzt von Lazarus Goldschmidt, Leipzig, 1906.
11 *Ibid* 65a.
12 TB *Shabbath* 38b; cf. *Baba Kamma* 93b; *Berakoth* 5b, 8b; *Pesahim* 112b; *Shabbath* 38b; *Hahiga* 11a.
13 *Ibid.*
14 TB *Shabbath* 43a.
15 *Ibid.* 42b. *Mukan* – nový olej připravený před začátkem šabatu.

hém případě talířek zachytává jiskry, jejichž *substance*, ממש, není hmatatelná, a proto o nich není třeba přemýšlet, zda mají či nemají být použity podruhé. Z tohoto důvodu talířek určený k tomu, aby jiskry zachytával, zakázán být nemusí, neboť jiskry jsou zcela *ohne Bedeutung* (*Golds.*). Ačkoliv jsou jiskry vizuálním a senzuálním fenoménem, v učení rabiho Jošuy jsou chápány jako ty, které nemají žádný ממש. Člověk je může reflektovat a mluvit o nich, ale nemůže je chytit do ruky. Jiskry nemají tutéž substanci jako olej. Ve srovnání s olejem se jiskry jeví jako *nehmatatelné.*

4.
אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישׂראל בעבודת כוכבים שאין
בה ממש ולא עבדו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסים.[16]

Rav Juda řekl ve jménu Rava: Izraelci poznali, že v modlách není nic skutečného (ממש), avšak sloužili jim jen proto, aby tak otevřeně ukojili své nezkrotné vášně.

Termín ממש v tomto kontextu je vrchol všech ukázek. Nachází se mimo všechny objekty, které je možné vnímat senzuálně. Vztahuje se k Bohu. Izraelci propadli modloslužbě a poznali, že v jejich uctívání model není *pravda* (ממש). Sloužili jim, ačkoliv měli zkušenost, *daß sie nichts seien* (*Golds.*). Nicméně ne-ממש model je v jádru spoléhání a závislost Izraelců na předmětech.[17] Nejvyšší stav nezávislosti je Elohim sám. V tomto textu se tedy setkaly dvě zcela opačné hodnoty: *pravdivý* a *falešný, modly* a *Elohim*. Je jasné, že ממש je právě Elohim.

3. KONKLUZE

Čtyři vybrané ukázky z přečtených třiceti textů současně vytvářejí čtyři odlišné skupiny, které objasňují nejvlastnější význam termínu ממש. Jsou to: 1) *látka;* 2) *doslova;* 3) *předmět, který má jakoukoliv pozitivní hodnotu;* 4) *Elohim*. Ani jeho substanciální a ani jeho adverbiální nebo adjektivní derivace, které bývají překládány jako *skutečný, vizuální, senzuální, materiální, hmatatelný* nepostihuje původní *logos interior* slovesa למשׁ, *dotknout* se, *chytit*. Na straně druhé zde máme možnost na jednom termínu vidět vývoj hledaného *logos interior,* jak nám ho zprostředkovávají čtyři pečlivě vybrané texty. Sémantická linka má tento spád: *hmatatelný* > *senzuální* > *vizuální* > *metaforický*. Závěrem doplňme, že adjektivum *substanciální,* derivováno z latinského *substantia*, jemuž odpovídá hebrejské עצם (u Aristotela οὐσία)[18] způsobuje totální nepochopení obsahu námi hledaného termínu ממש, jenž je v pobiblické rabínské literatuře častým jevem. Jediný styčný bod mezi „řeckým a hebrejským" předporozuměním termínu *substantia* (עצם, οὐσία) by mohl být tam, kde mluvíme o objektu vnímaném *senzuálně*.[19] Což je už, bohužel, posunutý význam termínu ממש od původního významu slova *hmatatelný*, jak bylo uvedeno výše.

---

16 TB *Sanhedrin* 63b.

17 Soncino Press edition zde uvádí překlad *nonentities*.

18 Srov. „Substantia," in *Corpus Commentariorum Averrois In Aristotelem*, Cambridge, 1949, s. 252.

19 Srov. „Substantia," in *Wörterbuch der Philosophishen Begriffe*, sv. 3, Berlin, 1930, s. 177–190.